

Bolesław Sprengel

ORCID: 0000-0003-3238-8305

Policyjne czynności operacyjno-rozpoznawcze w Polsce

SŁOWA KLUCZOWE:

inwigilacja, konfident, obserwacja, podsłuch, Policja

Wielokrotna nowelizacja prawa policyjnego od 1990 r. zmusza do zbadania, w jakim kierunku dokonywane zmiany zmierzają, na ile pierwotnie przyjęte założenia zostały zachowane. Co politycy zmienili w prawie policyjnym i czego obecnie oczekują od Policji. Badacze, z reguły prawnicy zajmujący się prawem policyjnym i czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi, skupiają się na aktualnym stanie prawa, bez sprawdzania, jakie w minionych latach nastąpiły zmiany. Z reguły koncentrują się też na aspekcie prawnym tych regulacji, pomijając ich realne funkcjonowanie, czyli badanie z punktu widzenia taktyki kryminalistycznej. Poniższe rozważania są próbą zarysowania całościowego, prawnego i z zakresu taktyki kryminalistycznej ujęcia problemu. Już pobieżny ogląd problemu wskazuje, że w ciągu minionych 28 lat radykalnie zmienił się model Policji z opiekuńczej, koncentrującej się na działaniach prewencyjnych, o bardzo ograniczonych prawach do ingerencji w prawa i wolności obywatelskie, w formację posiadającą rozległe uprawnienia do ingerencji w te prawa i to bez kontroli sądowej. Konsekwencją tego jest m.in. poważna zmiana metodyki pracy operacyjnej, ograniczone znaczenie klasycznych metod, pojawienie się nowych, wcześniej nie znanych.

Praca operacyjno-rozpoznawcza należy do kanonu działań policyjnych. Żadnej formacji, która nie ma prawa do jej wykonywania nie można nazwać policją, niezależnie jak się będzie nazywała. Oprócz tego funk-

cjonariusze sił policyjnych muszą uczestniczyć w postępowaniu przygotowawczym, wykonywać czynności administracyjno-porządkowe oraz gromadzić, przetwarzać, analizować i wykorzystywać informacje. Służba taka powinna być umundurowana i posiadać prawo do używania broni oraz stosowania środków przymusu bezpośredniego. Natomiast mniej istotny jest kształt jej misji, ponieważ może on polegać przede wszystkim na ochronie bezpieczeństwa ludzi lub bezpieczeństwa wewnętrznego w państwie oraz ładu, spokoju i porządku publicznego. Ponadto przy braku formalnych definicji tych pojęć niezależnie od tego, czy ustawodawca nakaże policji dbać przede wszystkim o bezpieczeństwo ludzi, czy państwa, to nadzorujący ją politycy i tak mogą wybrać bardziej im odpowiadającą interpretację tych pojęć, kładąc nacisk na ochronę własnych interesów, lub społeczeństwa.

Policyjna misja jest realizowana przy pomocy różnych działań, wśród których czynności operacyjno-rozpoznawcze należą do bardzo skutecznych. Przemawia za tym ich niejawnosc, ponieważ interesy osób nimi objętych są bardzo słabo chronione, a czasem nawet nie mają żadnego parasola ochronnego. Osoby takie nazywane trafnie figurantami, nawet nie wiedzą, że są obiektem zainteresowania policji. Z reguły dowiadują się dopiero wtedy, gdy mają postawione zarzuty popełnienia przestępstw. Obowiązująca w postępowaniu karnym zasada kontradiktoryjności, tutaj praktycznie nie funkcjonuje.

Czynności operacyjno-rozpoznawcze nie mające definicji formalnej, nazywane są w języku potocznym pracą operacyjną. W praktyce polegają one na pozyskiwaniu, przetwarzaniu, wykorzystywaniu i ochronie informacji przechowywanych przez służby policyjne do celów rozpoznawczych, prewencyjnych i wykrywczych¹. Zwraca się także uwagę na rosnący wpływ pracy operacyjnej na proces karny².

W nieopublikowanej instrukcji wprowadzonej zarządzeniem Komendanta Głównego Policji z 30.06.2006 r. w sprawie metod i form wykony-

¹ J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych: aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Warszawa 2013, s. 224, 225, 228; B. Pacek, *Osobowościowe uwarunkowania efektywności oficerów kontrwywiadu*, Warszawa 2013, s. 12; J. Widacki, *Kryminalistyka*, Warszawa 2008, s. 125.

² J. Kudła, P. Kosmaty, *Ryzyko w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych Policji. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Warszawa 2018, s. 43; K. Horosiewicz, *Współpraca z osobowymi źródłami informacji*, Warszawa 2015, s. 87. Podobnie W. M., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze*, [w:] W. Pływaczewski, G. Kędzierska (red.), *Leksykon policyjny*, Szczytno 2001, s. 56; W. F., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze*, [w:] P. Bogdalski, M. Świderski, K.A. Wojtaszczyk (red.), *Słownik wiedzy o Policji*, Warszawa 2015, s. 60–61.

wania przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych zostały one określone jako jawne i niejawne przedsięwzięcia taktyczne i techniczne, oparte na przepisach prawa, podejmowane w związku z realizacją ustawowych zadań Policji w celu rozpoznania, wykrywania czynów zabronionych oraz zapobiegania takim czynom, w tym także ścigania ich sprawców³.

Formy pracy operacyjnej, nazywane także sprawami operacyjnymi, to zdefiniowane w przepisach wewnętrznych Policji procedury zbierania, gromadzenia, dokumentowania, weryfikowania i nadzorowania wykorzystywanych metod pracy operacyjnej⁴. Forma pracy operacyjnej jest pojęciem szerszym niż metoda, ponieważ przewiduje wykorzystanie różnych metod w ramach jednej sprawy, co nie wyklucza samoistnego stosowania metod poza ustalonymi formami pracy operacyjnej⁵. Według jednego z ujęć, formy pracy operacyjnej polegają na ujednocionej procedurze postępowania przewidującej m.in. założenie teczki, w której gromadzone są dokumenty formalne, planistyczne, analityczne i te z wykonanych czynności operacyjnych⁶. Przytoczony katalog należy jeszcze uzupełnić o czynności rejestracyjne sprawy. Tadeusz Hanausek wymienia następujące złożone formy pracy operacyjnej: rozpoznanie operacyjne, inwigilację i rozpracowanie operacyjne⁷. Poszczególne formy czynności

³ Zarządzenie nr pf-634 z 30 VI 2006 r. w sprawie metod i form wykonywania przez policję czynności operacyjno-rozpoznawczych. Zarządzenie częściowo zmienione nie publikowanymi zarządzeniami nr pf-1292 z 19 XII 2008 r.; nr pf-671 z 7 VI 2011 r., nr pf-11 z 31 marca 2014 r. oraz nr pf-59 z 6 X 2014 r. Patrz też: T. Hanausek, *Zarys kryminalistycznej teorii wykrywania*, cz. I *Pojęcie i przedmiot wykrywania sprawców przestępstw*, Warszawa 1978, s. 109; M. Chrabkowski, *Metody pracy operacyjnej*, [w:] W. Jasiński, W. Mądrzejowski, K. Wiciak (red.), *Przestępczość zorganizowana. Fenomen. Współczesne zagrożenia. Zwalczanie. Ujęcie praktyczne*, Szczytno 2013, s. 495; § 1 pkt 18; M. Chrabkowski, *Wykorzystanie materiałów kontroli operacyjnej w postępowaniu przygotowawczym*, Szczytno 2009, s. 18.

⁴ Np. H. Głębocki, *Policja tajna przy robocie: z dziejów państwa policyjnego PRL*, Kraków 2005, passim; K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 89; F. Musiał, *Osobowe źródła informacji...*, [w:] F. Musiał (red.), *Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, Kraków 2008, s. 27. W § 1 ust. 5 zarządzenia nr pf-634 KGP forma pracy operacyjnej lub sprawa operacyjna to „procedura obejmująca gromadzenie o weryfikację informacji dotyczącej działalności noszącej znamiona czynu zabronionego”.

⁵ A. Taracha, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Lublin 2006, s. 228.

⁶ W. M., *Praca operacyjna, forma*, [w:] W. Pływaczewski, G. Kędzierska (red.), *Leksykon policyjny...*, s. 246. W § 6 zarządzenia nr pf-634 KGP przewidziano tylko 3 formy pracy operacyjnej: operacyjne sprawdzenie, operacyjne rozpoznanie, rozpracowanie operacyjne.

⁷ T. Hanausek, *Kryminalistyka*, Kraków 1996, s. 98–111; Jan Widacki, Jerzy Konieczny, Andrzej Abramski i Stanisław Sagan do metod założonych zaliczają inwigilację, roz-

operacyjno-rozpoznawczych, opisane w przepisach wewnętrznych, różnią się nazwami, procedurą gromadzenia i weryfikacji danych. W Policji podstawowe formy pracy operacyjnej to rozpoznanie i rozpracowanie. Podstawową, najwyższą i najbardziej złożoną formą policyjnej pracy operacyjnej jest rozpracowanie, nazywane czasem rozpracowaniem operacyjnym, śledztwem operacyjnym lub śledztwem proaktywnym⁸. Rozpracowanie operacyjne to zespół niejawnych i jawnych czynności zmierzających do uzyskania informacji o określonych osobach, środowiskach, zdarzeniach lub miejscu. Celem rozpracowania może być także ustalenie trzonu, a następnie całego składu zorganizowanej grupy przestępczej, powiązań między członkami, ich statusu zawodowego, kontaktów przestępczych i towarzyskich, prowadzonego trybu życia, posiadanych i używanych pojazdów, a także ustalenie mienia pochodzącego z przestępstwa, składników majątkowych podlegających zabezpieczeniu itp. W ramach rozpracowania ustala się dla celów procesowych dane ofiar przestępstwa i materiał dowodowy. Analizowana czynność jest podejmowana na podstawie zebranych materiałów, wszczyna się ją przed, w trakcie i po zakończeniu postępowania przygotowawczego. Każda sprawa podlega ewidencji i z reguły ma swój kryptonim⁹. Pozytywny wynik może polegać na: 1) wszczęciu postępowania przygotowawczego, 2) ustaleniu podejrzanych, 3) doprowadzeniu do tymczasowego aresztowania, 4) ujawnieniu wysokości strat, 5) odzyskaniu mienia¹⁰. Osoby objęte rozpracowaniem są rejestrowane jako jego figuranci.

W ramach rozpracowania operacyjnego badane są materiały z innych spraw operacyjnych, postępowań przygotowawczych, w tym z zamkniętych, a zwłaszcza ze spraw, w których nie ustalono sprawców. Dokony-

---

pracowanie operacyjne i kombinację operacyjną (A. Abramski, S. Sagan, *Prawo policyjne – komentarz*, Katowice 1992, s. 29; J. Widacki, J. Konieczny, *Kryminalistyka*, Warszawa 1999, s. 111).

⁸ J. Konieczny, *Pierwsze informacje o przestępstwie*, [w:] J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*, Warszawa 2016, s. 15–16. W ocenie piszącego te słowa zaproponowana przez Koniecznego definicja śledztwa proaktywnego bardziej pasuje do inwigilacji.

⁹ J. Wasilewski, *Wykorzystanie materiałów operacyjnych uzyskanych od przedstawicieli MSW Ukrainy dotyczących handlu ludźmi w kierunku eksploatacji seksualnej na terenie Wielkopolski i przekształcenie ich w materiał procesowy*, [w:] J. Bryk, I. Malinowska (red.), *Walka z handlem ludźmi w aspekcie współpracy międzynarodowej. Polsko-ukraińska wymiana doświadczeń i umiejętności praktycznych*, Szczytno 2007, s. 94; A. Szumski, *Wykorzystanie taktyki i techniki kryminalistycznej w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych*, Wrocław 2010, s. 275.

¹⁰ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 141; D. Najmoła, *Wybrane źródła informacji o składnikach majątkowych*, [w:] S. Lelental, D. Potakowski (red.), *Pozbawienie sprawców korzyści uzyskanych w wyniku przestępstwa*, Szczytno 2004, s. 47.

wane są sprawdzenia w różnych rejestrach. Zadania te są realizowane we współpracy z pionem techniki operacyjnej, z innymi jednostkami tej samej służby oraz innymi formacjami mundurowymi. Inspirowane są działania urzędów administracji publicznej, Państwowej Straży Pożarnej, Inspekcji Handlowej, sanepidu. Zgromadzony materiał przekazywany jest do prokuratury celem podjęcia decyzji w sprawie wszczęcia postępowania karnego. Standardem jest wykorzystanie w rozpracowaniu operacyjnym osobowych źródeł informacji¹¹.

Rozpracowanie jest wszczynane z inicjatywy funkcjonariusza lub na polecenie przełożonego na podstawie materiałów zgromadzonych w toku rozpoznania osobowego lub problemowego i wymaga opracowania planu zatwierdzonego przez bezpośredniego przełożonego, a tym samym usystematyzowania czynności¹². W planie określa się cele, terminy wykonania i wskazuje osoby odpowiedzialne za ich realizację. Plan zawiera także analizę i ocenę posiadanych materiałów¹³.

Prostsza formą pracy operacyjnej jest rozpoznanie operacyjne. Może mieć ono charakter osobowy, terenowy, zjawiskowy i zdarzeniowy. Podobnie jak rozpracowanie operacyjne, podejmowane jest przed, w trakcie i po zakończeniu postępowania przygotowawczego¹⁴. Rozpoznaniu podlegają wcześniej uzyskane informacje operacyjne¹⁵. Najprostszą formą pracy operacyjnej jest natomiast sprawdzenie operacyjne, które polega na wstępnej weryfikacji za pomocą środków pracy operacyjnej pojedynczych informacji o osobach i faktach będących przedmiotem zainteresowania operacyjnego¹⁶.

Jedną z najstarszych i do dziś powszechnie stosowanych form pracy operacyjnej jest inwigilacja. Samo pojęcie pochodzi od łacińskich terminów *invigilio*, *invigilare* oznaczające czuwanie nad kimś lub nad czymś, a nawet troszczenie się o kogoś, o coś. Z czasem nabierało ono coraz bardziej pejoratywnego znaczenia i obecnie często jest identyfikowane

---

¹¹ J. Wasilewski, *Wykorzystanie materiałów...*, s. 94–95; A. Taracha, *Czynności...*, s. 49; W. Mądrzejowski, *Kontrola operacyjna*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017, s. 102.

¹² W. Czuchnowski, *Spadek po agencie Tomku*, „Gazeta Wyborcza” z 2 IX 2010 r., s. 3.

¹³ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 1998, s. 145–146; W. Czuchnowski, *Policja u ginekologa*, „Gazeta Wyborcza” z 3 III 2009 r., s. 4.

¹⁴ P. MI., J. Ż., *Rozpoznanie*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 229–230.

¹⁵ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 140–141; D. Najmoła, *Wybrane źródła...*, s. 46; K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 90.

¹⁶ A. Taracha, *Czynności...*, s. 48; K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 89; W. Mądrzejowski, *Kontrola operacyjna...*, s. 102.

z ustrojem totalitarnym lub autorytarnym. W praktyce jednak znane jest we wszystkich dotychczas istniejących ustrojach¹⁷. Polega ono na „systematycznym śledzeniu i kontrolowaniu osób, co do których istnieje uzasadnione podejrzenie, że mogą dopuścić się przestępstwa”¹⁸. Jednym z celów inwigilacji jest więc systematyczne gromadzenie i analizowanie aktualnych danych o tzw. przestępcy zawodowym lub np. seksualnym. W opublikowanym w 1992 r. raporcie S. Martina i L. Shermana pt. „Catching career criminals”, wskazano dwie grupy przestępców, którzy powinni być inwigilowani: 1) podejrzani o popełnienie przestępstwa, 2) podejrzewani, że są aktywnymi przestępcami. Inwigilacja pozwala na typowanie, i w miarę możliwości kontrolowanie wszystkich miejscowych przestępców stwarzających najpoważniejsze zagrożenie dla bezpieczeństwa. Obejmuje się nią osoby niezależnie od ich wcześniejszego skazania – wystarczą udokumentowane operacyjnie informacje, że dana osoba zajmuje się przestępczością. Inwigilację prowadzi się za pomocą różnych metod, w tym głównie poprzez osobowe źródła informacji, wykorzystywane m.in. do prowadzenia pośredniej obserwacji. W związku z inwigilacją zlecane są zadania dzielnicowym właściwym ze względu na miejsce pobytu lub prowadzenia przestępczej działalności figuranta. W ramach analizowanej czynności funkcjonariusze zwracają uwagę na styl życia, w tym szczególnie na kontakty towarzyskie figuranta ze znanymi przestępcami, wydatki przekraczające oficjalne dochody, bywanie w miejscach gromadzenia się ludzi z marginesu społecznego, nadużywanie alkoholu itp.¹⁹ Z badań wynika, że funkcjonariusze prowadzący inwigilację zatrzymują dwukrotnie mniej przestępców niż inni, ale za to najczęściej tych najgroźniejszych²⁰. Inwigilacja ma pełnić głównie funkcję rozpoznawczą i zapobiegawczą, dlatego w pewnych okolicznościach niektóre wykonywane w jej ramach czynności operacyjne, np. wywiady, mogą być prowadzone w sposób sygnalizujący figurantowi to, że interesują się nim policjanci. Dopuszczalne jest prowadzenie z inwigilowanym rozmowy ostrzegawczej i podejmowanie działań dezintegracyjnych. Inwigilacja dotyczy pojedynczego sprawcy, a jej intensywność zależy od charakteru

¹⁷ A. Kustra, *Inwigilacja – podstawowe znaczenia*, [w:] P. Chrzczonowicz, V. Kwiatkowska-Darul, K. Skowroński (red.), *Spoleczeństwo inwigilowane w państwie prawa*, Toruń 2003, s. 9–11.

¹⁸ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 273; por.: A. Taracha, *Czynności...*, s. 49; W. F., *Inwigilacja*, [w:] *Słownik wiedzy...*, s. 108.

¹⁹ Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka ogólna*, Toruń 1996, s. 70–71; T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, s. 111–115; A. Kustra, *Inwigilacja...*, s. 13.

²⁰ A. Baładynowicz, *Zapobieganie przestępczości*, Warszawa 1998, s. 147–148.

aktywności figuranta. Potwierdzenie, że sprawca zaniechał działalności przestępczej stanowi podstawę do jej zamknięcia, a zawiesza się ją na czas osadzenia figuranta w zakładzie karnym i podejmuje po jego wyjściu na wolność. Przeprowadzenie się figuranta na teren działania innej jednostki policyjnej powinno spowodować powiadomienie jej o tym i przejęcie przez nią inwigilacji.

Inną formą pracy operacyjnej jest sprawa obiektowa. Dotyczy to przede wszystkim obiektów zagrożonych przestępczością kryminalną, gospodarczą, narkotykową, miejsc gromadzenia się ludzi z marginesu, pseudokibiców, głównie lokali rozrywkowych, ale także np. targowisk²¹. Oprócz powyższego do form policyjnej pracy operacyjnej zalicza się m.in. przedsięwzięcia werbunkowe, sprawy poszukiwawczo-identyfikacyjne i poszukiwania celowe²². W różnych formacjach mundurowych w przeszłości i obecnie stosowane są formy pracy operacyjnej takie jak: sprawa zagadnieniowa i kwestionariusz ewidencyjny.

Nie ma kompletnego, powszechnie przyjętego katalogu metod pracy operacyjnej, a w miarę postępu cywilizacyjnego rosną możliwości stosowania coraz nowszych rozwiązań. W myśl policyjnej instrukcji o pracy operacyjnej, metody pracy operacyjnej to „zespół powiązanych ze sobą jawnych i niejawnych przedsięwzięć i środków zastosowanych w sposób mający doprowadzić do osiągnięcia wyznaczonego celu lub określonego założeniami zadania”²³. W Policji formalnie istnieje 12 metod pracy operacyjnej: 1) współpraca z osobowym źródłem informacji (OZI); 2) kombinacja operacyjna; 3) operacja specjalna; 4) działania maskujące; 5) kontrola operacyjna; 6) transakcja pozorowana, w tym kontrolowane wręczenie lub przyjęcie korzyści majątkowej²⁴; 7) przesyłka niejawnie nadzorowana, czyli niejawne nadzorowanie, przechowywanie i obrót przedmiotami pochodzącymi z przestępstwa 8) tajne przeszukanie; 9) obserwacja ope-

---

²¹ A. Taracha, *Czynności...*, s. 51.

²² W § 23 wytycznych nr 2/2017 dyrektora Biura Wywiadu i Informacji Kryminalnych Komendy Głównej Policji z 29 VI 2017 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania przez funkcjonariuszy i pracowników jednostek oraz komórek organizacyjnych Policji, czynności służbowych związanych z przetwarzaniem informacji w Systemie Informacji Operacyjnych przedsięwzięcia werbunkowe, sprawy poszukiwawczo-identyfikacyjne i poszukiwania celowe wymieniono obok form pracy operacyjnej.

²³ § 1 ust. 11 zarządzenia nr pf-634 KGP; M. Chrabkowski, *Wykorzystanie...*, s. 20; Według Adriana Szumskiego przez metody czynności operacyjno-rozpoznawczych należy rozumieć „celowo stosowany zespół zachowań i środków, które dzięki konsekwencji oraz wykorzystaniu wiedzy i doświadczenia, pozwala na optymalną realizację założonych celów” (A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 135).

²⁴ § 7 ust. 1 pkt 7 transakcję pozorowaną nazywa się zakupem kontrolowanym.

racyjna; 10) wywiad operacyjny²⁵; 11) zasadzka; 12) analiza kryminalna. Operacje specjalne mogą być połączone z działaniami pod przykryciem, maskowaniem i kamuflowaniem tożsamości funkcjonariuszy i OZI oraz tworzeniem dla celów operacyjnych przedsiębiorstw prowadzących działalność gospodarczą²⁶.

Środki pracy operacyjnej to narzędzia używane do realizacji celów czynności operacyjno-rozpoznawczych²⁷. W Policji dzieli się je na osobowe i rzeczowe²⁸, ewidencje, zbiory archiwalne oraz także m.in. obiekty specjalne i mieszkania konspiracyjne²⁹. Do bardziej wyrafinowanych środków zalicza się m.in. analizatory głosowe, nazywane też wariografami głosowymi służące do weryfikacji oceny prawdomówności rozmówcy. Coraz większą rolę w pracy operacyjnej odgrywają bezzałogowe statki powietrzne³⁰. W literaturze przedmiotu wyróżnia się także szereg możliwości wykorzystania techniki kryminalistycznej do czynności operacyjno-rozpoznawczych poprzez rejestrację dźwięku i obrazu³¹, technikę komputerową, Internet i komunikację satelitarną oraz szeroko rozumianą technikę operacyjną³². Technika komputerowa wykorzystywana jest m.in. do celów rejestracyjnych, gromadzenia, przetwarzania i przekazywania danych. Obecnie coraz większe znaczenie ma specjalistyczne oprogramowanie analityczne³³. Niektórzy autorzy do techniki kryminalistycznej zaliczają także pułapki kryminalistyczne³⁴.

²⁵ Z. Niemczyk, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i możliwości wykorzystania ich rezultatów w postępowaniu karnym*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2013, z. 3 (9), s. 8.

²⁶ M. Chrabkowski, *Wykorzystanie...*, s. 27–28.

²⁷ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 135.

²⁸ § 7 ust. 2 zarządzenia nr pf-634 KGP; F. Musiał, *Osobowe źródła informacji...*, s. 28.

²⁹ § 198 i 199 zarządzenia nr pf-634 KGP.

³⁰ M. Adamski, J. Rajchel, *Bezzałogowe statki powietrzne*, cz. I, *Charakterystyka i wykorzystanie*, Dęblin 2013.

³¹ Np. minidyktafony, podsłuch TSXA S 100 ukryty w długopisie (A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 189).

³² S. Blasikiewicz, *Metoda odsłuchu szeptu i mowy intensywnie zakłóconej*, „Problemy Kryminalistyki” 1971, nr 90, s. 159.

³³ K. Horosiewicz, *Współpraca...*, s. 139.

³⁴ G. Michniewicz, S. Oczko, *Wykrycie sprawcy i udowodnienie mu winy na podstawie zdjęcia z pułapki kryminalistycznej. Aspekty kryminalistyczne i operacyjno-rozpoznawcze*, „Problemy Kryminalistyczne” 1981, nr 151–152, s. 372 i n.; A. Taracha, *Czynności...*, s. 43; Adrian Szumski wyróżnia tylko cztery pierwsze możliwości wykorzystania techniki kryminalistycznej do czynności operacyjno-rozpoznawczych (A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 109).

W odróżnieniu od postępowania karnego, czynności operacyjno-rozpoznawcze nie koncentrują się na czynach i osobach, ale także na miejscach, obiektach, środowiskach i na gromadzeniu dowodów winy³⁵.

W Polsce już w okresie I Rzeczypospolitej, podobnie jak w innych krajach europejskich w tamtym okresie, prowadzono obserwację, perlustrację korespondencji oraz wykorzystywano agenturę³⁶. W szczegółowym katalogu kompetencji zawartym w uchwalonej 17.06.1791 r. ustawie o Komisji Policji³⁷ po raz pierwszy w polskim prawie i to w przepisach rangi ustawy przewidziano prowadzenie kontroli operacyjnej z zakresu spraw sądowych polegających na działaniu na rzecz szeroko pojętego bezpieczeństwa na terenie całego kraju, w tym zwalczaniu buntów, rozruchów, przestępczości kryminalnej (zabójstw i gwałtów). Komisji przyznano prawo do „przejmowania, rozpieczętowania i «zmyślenia pieczęci i listów na pocztach»”. Oznaczało to zezwolenie na kontrolę korespondencji w sprawach tych przestępstw, ale tylko na stacjach pocztowych, a nie np. w czasie przewozu. Perlustracja korespondencji nie była natomiast przewidziana w sprawach dotyczących takich czynów, jak „kradzieże, jawna rozpusta i zgorszenie”. Rangę ustawową praca operacyjna dostała dopiero w art. 6 ust. 1 ustawy z 14.07.1983 r. o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych, gdzie upoważniono funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych w celu rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw i wykroczeń oraz innych działań godzących w bezpieczeństwo państwa lub porządek publiczny. Nie zostały one dokładnie zdefiniowane w ustawie, a tym samym nie mogły wywoływać skutków prawnych³⁸. Była to pierwsza ustawowa *expressis verbis* sformułowana jako podstawa do prowadzenia pracy operacyjnej³⁹. Na podstawie art. 14 ustawy z 14.07.1983 r., dnia 31.12.1984 r. Rada Ministrów podjęła

³⁵ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 13.

³⁶ A. Taracha, *Czynności...*, s. 322; B. Sprengel, *Kompetencje policyjne instygatorów marszałkowskich*, [w:] P. Majer, M. Seroka (red.), *225 lat policji w Polsce. Geneza i ewolucja policji*, t. 1, Olsztyn 2017, s. 17–37.

³⁷ Komisja Policji funkcjonowała od lipca 1791 r. do sierpnia 1792 r.

³⁸ J. Zaborowski, *Ustrój Milicji Obywatelskiej. Studium administracyjnoprawne*, Warszawa 1988, s. 152, 155.

³⁹ Dz. U. Nr 6, poz. 28; R. Netczuk, *Tajny współpracownik policji na tle prawnoporównawczym*, Katowice 2006, s. 64; A. Taracha, *Czynności...*, s. 285; R. Dobkowski, *Praworządność i moralność – ich regulacyjna i wychowawcza rola w działalności funkcjonariuszy SB i MO*, [w:] J. Czerniakiewicz (red.), *Etyka zawodowa funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej*, Warszawa 1988, s. 165; D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i ich relacje do procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 99.

niejawną uchwałą nr 180 w sprawie określenia zasad użycia i rodzajów środków technicznych w celu utrwalenia śladów i dowodów, a Minister Spraw Wewnętrznych 14.02.1985 r. wydał tajne zarządzenie nr 08/85 w sprawie stosowania środków technicznych w celu utrwalenia śladów i dowodów⁴⁰. Na podstawie tej samej ustawy uregulowano także możliwość korzystania z pomocy osób niebędących funkcjonariuszami (art. 15 ust. 1)⁴¹.

W obowiązujące obecnie ustawie z 6.04.1990 r. o Policji (art. 14 ust. 1) czynności operacyjno-rozpoznawcze wymienia się obok czynności dochodzeniowo-śledczych i administracyjno-porządkowych, wykonywanych w celu rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw i wykroczeń. W tej samej ustawie poświęcono im także artykuły 19–22. W 1990 r. w art. 19 ustawy o Policji uregulowano prawo do kontroli korespondencji i stosowania środków technicznych pozwalających w sposób tajny pozyskiwać informacje o osobach. Mimo silnego oporu części posłów solidarnościowych, przyznano wówczas Policji prawo do prowadzenia kontroli operacyjnej⁴². W odróżnieniu od ustawy z 1983 r., praca operacyjna początkowo ograniczała się do pozyskiwania w sposób tajny informacji:

- 1) poprzez wykonywanie kontroli korespondencji,
- 2) poprzez stosowanie środków technicznych,
- 3) przy pomocy osób niebędących funkcjonariuszami,
- 4) poprzez pozyskiwanie, gromadzenie i przetwarzanie informacji, w tym także tajnych i poufnych.

Kontrolę korespondencji i technikę operacyjną Policja mogła stosować w „zakresie nieobjętym KPK”, w celu zapobiegania lub wykrywania zbrodni godzących w życie ludzkie i w sprawach zbrodni ściganych na podstawie umów międzynarodowych. Decyzje o zastosowaniu tych środków podejmował Minister Spraw Wewnętrznych za zgodą Prokuratora Generalnego. Funkcją czynności operacyjno-rozpoznawczych było tajne pozyskiwanie informacji, utrwalanie śladów i dowodów, z tym, że w myśl pierwotnej wersji art. 19 ustawy o Policji podsłuch telefoniczny miał wyłącznie charakter czynności operacyjno-rozpoznawczych, a nie procesowych, a prokurator nim zarządzający nie miał prawa go przerwać, mógł jedynie wystąpić w tej sprawie z wnioskiem do Ministra Spraw Wewnętrznych⁴³.

⁴⁰ R. Netczuk, *Tajny...*, s. 65.

⁴¹ J. Widacki, *Czego...*, s. 113–114.

⁴² J. Widacki, *Czego nie powiedział generał Kiszczak*, Warszawa 1992, s. 23.

⁴³ K. Dutka, *Kontrola korespondencji i podsłuch w polskim procesie karnym*, Lublin 1998, s. 94–96.

Wskazane w ustawie o Policji regulacje dotyczące korzystania z tajnych współpracowników i pozyskiwania, gromadzenia i przetwarzania informacji nie zostały ograniczone ani podmiotowo, ani przedmiotowo. Wprowadzono też szerszą niż w KPK interpretację podsłuchu, ponieważ nie ograniczał się on do podpięcia się do przewodu służącego do przenoszenia dźwięku, ale mógł być prowadzony także poprzez stosowanie innych metod, technik i urządzeń, np. podsłuchu elektronicznego, za pomocą tzw. pluskiew i aparatury wychwytyjącej dźwięki z pewnej odległości⁴⁴.

Ustawą z 21.07.1995 r.⁴⁵ katalog kontroli operacyjnej uzupełniono o:

- 1) transakcję pozorną, czyli tzw. zakupu kontrolowanego lub prowokacji policyjnej,
- 2) przesyłkę niejawnie nadzorowaną,
- 3) pracę pod przykryciem.

Celem wprowadzonej do katalogu metod pracy operacyjnej, transakcji pozorowanej było:

- 1) sprawdzenie wcześniej uzyskanej informacji o przestępstwie,
- 2) ustalenie sprawców i uzyskanie dowodów,

Celem przesyłki niejawnie nadzorowanej było natomiast:

- 1) udokumentowanie popełnienia przestępstwa,
- 2) ustalenie tożsamości osób uczestniczących w popełnieniu tego przestępstwa,
- 3) przejęcie przedmiotów przestępstwa.

Wprowadzone w 1995 r. nowe metody pracy operacyjnej wyróżniały się aktywnością biorących w nich udział policjantów i możliwością posługiwania się przez nich, oraz przez inne osoby (w domniemaniu przez OZI) fałszywymi dokumentami. Poszerzono też zakres przedmiotowy kontroli operacyjnej o kolejne przestępstwa. W 1996 r. w doprecyzowano ustawę z poprzedniego roku wskazując, że transakcję pozorowaną może zarządzić Prokurator Generalny na wniosek szefa resortu spraw wewnętrznych. W przypadkach nie cierpiących zwłoki upoważniono Ministra Spraw Wewnętrznych do samodzielnego zarządzania kontroli z obowiązkiem niezwłocznego powiadomienia o tym Prokuratora Generalnego, który mógł nakazać wstrzymanie tych czynności i zniszczenie zgromadzonych materiałów. Wprowadzenie do polskiego porządku praw

---

⁴⁴ Tamże, s. 92.

⁴⁵ Ustawą o zmianie ustaw o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych, o Policji, o Urzędzie Ochrony Państwa, o Straży Granicznej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 104, poz. 515).

nego transakcji pozorowanej, nazywanej wówczas często prowokacją policyjną, było powszechnie krytykowane przez środowiska prawnicze. Bez oporu zaakceptowano natomiast przesyłkę niejawnie nadzorowaną, którą zarządzał szef resortu spraw wewnętrznych, informując o tym Prokuratora Generalnego, który mógł ją w każdej chwili wstrzymać. Przez lata nie zwracano uwagi na fakt, iż skuteczne nadzorowanie przesyłki, sprawdzenie jej zawartości i usunięcia z niej przedmiotów niebezpiecznych wymaga dokonania tajnego przeszukania⁴⁶.

Ustawą z 27.07.2001 r. o zmianie ustawy o Policji, ustawy o działalności ubezpieczeniowej, ustawy – prawo bankowe, ustawy o samorządzie powiatowym oraz przepisów wprowadzających reformę administracji publicznej⁴⁷ ułatwiono transmisję informacji operacyjnych do procesu i wprowadzono kontrolę organów procesowych nad niektórymi czynnościami operacyjnymi oraz stworzono nowe możliwości wykorzystania pracy operacyjnej w walce z przestępczością. Dopiero w 2001 r. wprowadzono sądowy nadzór nad kontrolą operacyjną⁴⁸, co wydłużyło czas podejmowania decyzji i doprowadziło do przyznania dostępu do tajnych akt większej liczbie osób⁴⁹. Pojęcia „kontroli korespondencji” i „stosowanie środków technicznych” zastąpiono określeniem „kontrola operacyjna”, obejmującym:

- 1) kontrolę treści korespondencji,
- 2) kontrolę zawartości przesyłek,
- 3) stosowanie środków technicznych umożliwiających uzyskiwanie w sposób niejawni informacji i dowodów oraz ich utrwalanie, a w szczególności treści rozmów telefonicznych za pomocą sieci telekomunikacyjnych.

O ile wcześniej kontrolę operacyjną można było stosować do celów prewencyjnych i wykrywczych to obecnie używa się jej także w celu ustalenia sprawców oraz uzyskania i utrwalenia dowodów. Ponadto wskazano na funkcję dowodową kontroli korespondencji i stosowania środków technicznych, ponieważ usunięto przepis mówiący, że stosuje się je „w zakresie nieobjętym przepisami kodeksu postępowania karnego”. Przewidziano również możliwość kontrolowania operacyjnego oskarżonych. Wprowa-

⁴⁶ Por. A. Taracha, *Czynności...*, s. 67–71.

⁴⁷ Dz. U. Nr 100, poz. 1084.

⁴⁸ Ustawa z 27 VII 2001 r. o zmianie ustawy o Policji, ustawy o działalności ubezpieczeniowej, ustawy – Prawo bankowe, ustawy o samorządzie powiatowym oraz ustawy – Przepisy wprowadzające ustawy reformujące administrację publiczną (Dz. U. Nr 100, poz. 1084).

⁴⁹ A. Szumski, *Wykorzystanie...*, s. 74.

dzono możliwość włączania materiałów uzyskanych drogą operacyjną do toczącego się postępowania karnego i odczytania na rozprawie materiału uzyskanego w wyniku kontroli operacyjnej. Podobnie było w przypadku materiałów uzyskanych w toku prowokacji policyjnej i przesyłki niejawnie nadzorowanej. Kolejna zmiana polegała na powierzeniu podjęcia decyzji o stosowaniu kontroli operacyjnej sądowi okręgowemu na wniosek upoważnionego organu Policji.

W ustawie z 24.07.2001 r. poszerzono i ujednolicono zakres przedmiotowy stosowania transakcji pozorowanej i przesyłki niejawnie nadzorowanej. Ponadto upoważniono Policję (art. 20c ustawy o Policji) do pozyskiwania danych o połączeniach telefonicznych, tzw. bilingach, a więc informacji o danych identyfikujących abonentów sieci telekomunikacyjnej, którzy inicjowali lub byli adresatami połączenia. Prawo to przyznano Komendantowi Głównemu i komendantom wojewódzkim (Stołecznemu) Policji. Tym samym organy uzyskały prawo do pozyskiwania danych osób korzystających z usług pocztowych (art. 20d ustawy o Policji). Dane z bilingów Policja miała obowiązek przekazywać prokuratorowi. W przypadku danych pocztowych obowiązku takiego nie było.

Kolejny raz rozszerzono katalog przedmiotowy kontroli operacyjnej ustawą z 29.06.2007 r. Następną kontrowersyjną zmianą w kontroli operacyjnej wprowadzona została ustawą z 15.01.2016 r., która weszła w życie 7.02.2016 r. i była powodem interwencji Komisji Weneckiej. Przewidziana w art. 19 ust. 6 ustawy o Policji. Kontrola operacyjna obejmuje następujące czynności:

- 1) uzyskiwanie i utrwalanie treści rozmów prowadzonych przy użyciu środków technicznych, w tym za pomocą sieci telekomunikacyjnej, a więc telefonii stacjonarnej i komórkowej;
- 2) uzyskiwanie i utrwalanie obrazu lub dźwięku osób z pomieszczeń, środków transportu lub miejsc innych niż miejsca publiczne;
- 3) uzyskiwanie i utrwalanie treści korespondencji, w tym korespondencji prowadzonej za pomocą środków komunikacji elektronicznej;
- 4) uzyskiwanie i utrwalanie danych zawartych w informatycznych nośnikach danych, telekomunikacyjnych urządzeniach końcowych, systemach informatycznych i teleinformatycznych;
- 5) uzyskiwanie dostępu i kontrola zawartości przesyłek.

Policja może kontrolować korespondencję i przesyłki oraz sieć telekomunikacyjną wszystkich operatorów, niezależnie od formy własności i stosowanej techniki, a więc także m.in. w formie SMS, MMS, faksu, poczty elektronicznej, przez łącza telekomunikacyjne, drogą radiową i przez sieć internetową.

W kwietniu 2016 r. nadano znowelizowanemu art. 168b kodeksu postępowania karnego brzmienie „(...) innego przestępstwa ściganego z urzędu lub przestępstwo skarbowe objęte zarządzeniem kontroli operacyjnej”, co w praktyce pozwalało prokuratorom na bardzo szeroką interpretację i wykorzystywanie materiałów z kontroli jako dowodów w sprawach praktycznie wszystkich przestępstw ściganych z urzędu, także tych w sprawach, których stosowanie kontroli operacyjnej jest niedopuszczalne. Taką interpretację odrzucił Sąd Najwyższy w podjętej na wniosek Sądu Apelacyjnego w Poznaniu 28.06.2018 r. uchwale, stwierdzając, że tzw. zgoda następcza na wykorzystanie materiałów z kontroli operacyjnej może dotyczyć tylko przestępstw, „co do których sąd może wyrazić zgodę na zarządzenie kontroli operacyjnej”, a w przypadku Policji, wymienionych enumeratywnie w art. 19 ust. 1 ustawy o Policji⁵⁰ Wątpliwości Sądu Apelacyjnego w Poznaniu budziło prawo do skazania podsłuchiowanych członków zorganizowanej grupy złodziei samochodów na podstawie materiałów z podsłuchów za 25 przestępstw, w stosunku do których nie można zarządzić pierwotnej kontroli operacyjnej⁵¹.

Wnioski

W ciągu minionych 28 lat policyjna praca operacyjna uległa zmianie. Pojawienie się nowych, przydatnych w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych technologii zmusiło do wprowadzenia ich do porządku prawnego. Stając przed dylematem, czy poddać je kontroli sądowej, chociażby ze względu na możliwość wykorzystania ich do ograniczenia praw i wolności obywatelskich, czy „zaufać” Policji, że ich nie nadużyje, ustawodawca generalnie wybrał drugie rozwiązanie. O konsekwencjach takiej decyzji dowiemy się, gdy policyjna dokumentacja zostanie odtajniona, a nie należy przewidywać, aby to nastąpiło szybko.

Rozwój przestępczości zorganizowanej zmusił polityków do zmiany modelu pracy policyjnej z prewencyjnej na represyjną wyposażoną w nowe doskonalsze narzędzia do pracy operacyjnej i szersze uprawnienia. Przy okazji poprawiono błąd popełniony w 1990 r. poddając sądowej kontroli najbardziej ofensywne metody pracy operacyjnej, określane jako kontrola operacyjna. W 1990 r. podlegały one jedynie politykom, z któ-

⁵⁰ Sąd Najwyższy, sygn. akt I KZP 4/18.

⁵¹ E. Ivanova, *Kłęska Ziobry w sprawie podsłuchów*, „Gazeta Wyborcza” z 29 VI 2018 r., s. 4.

rych jeden kierował resortem spraw wewnętrznych, a drugi prokuraturą. Od 2001 r. podlegają one nadzorowi sądu. Istnieje też możliwość wprowadzenia operacyjnego „urobku” do procesu karnego.

STRESZCZENIE

Praca operacyjna polskiej Policji pierwszy raz została uregulowana w ustawie z 1791, kolejny raz w 1983 r., a obecnie obowiązuje wielokrotnie zmieniana ustawa z 6 kwietnia 1990 r. o Policji. W ciągu ostatnich 28 lat wielokrotnie poszerzono zakres uprawnienia Policji do niejawniej inwigilacji, poszerzając katalog metod i zakres przestępstw, w których można stosować ofensywne metody działania. Za pozytywne należy uznać wprowadzenie w 2001 r. sądowej kontroli nad najbardziej radykalnymi metodami pracy operacyjnej.

Bolesław Sprengel

POLISH POLICE SURVEILLANCE

Operation work of the Polish Police was regulated for the first time in the Act of 1791, then in 1983. Currently, an Act issued on April 6, 1990, which has been amended several times, is in being in operation. Over the last 28 years the scope of the Police legitimation has been extended many times to secret surveillance, expanding the catalog of methods and the range of crimes in which you can use offensive methods of operation.

The introduction of judicial control in 2001 over the most radical methods of operational work was very beneficial.

KEY WORDS: *informer, overhear, observation, police, surveillance*

Bibliografia

- Abramski A., Sagan S., *Prawo policyjne – komentarz*, Katowice 1992.
Adamski M., Rajchel J., *Bezzalagowe statki powietrzne, cz. I, Charakterystyka i wykorzystanie*, Dęblin 2013.
Bałandynowicz A., *Zapobieganie przestępczości*, Warszawa 1998.
Błasikiewicz S., *Metoda odsłuchu szeptu i mowy intensywnie zakłóconej*, „Problemy Kryminalistyki” 1971, nr 90.

- Chrabkowski M., *Metody pracy operacyjnej*, [w:] W. Jasiński, W. Mądrzejowski, K. Wiciak (red.), *Przestępczość zorganizowana. Fenomen. Współczesne zagrożenia. Zwalczanie. Ujęcie praktyczne*, Szczytno 2013.
- Chrabkowski M., *Wykorzystanie materiałów kontroli operacyjnej w postępowaniu przygotowawczym*, Szczytno 2009.
- Czczot Z., Tomaszewski T., *Kryminalistyka ogólna*, Toruń 1996.
- Czuchnowski W., *Policja u ginekologa*, „Gazeta Wyborcza” z 3 III 2009 r.
- Czuchnowski W., *Spadek po agencji Tomku*, „Gazeta Wyborcza” z 2 IX 2010 r.
- Dobkowski R., *Praworządność i moralność – ich regulacyjna i wychowawcza rola w działalności funkcjonariuszy SB i MO*, [w:] *Etyka zawodowa funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej*, Warszawa 1988.
- Dutka K., *Kontrola korespondencji i podsłuch w polskim procesie karnym*, Lublin 1998.
- Głębocki H., *Policja tajna przy robocie: z dziejów państwa policyjnego PRL*, Kraków 2005.
- Hanausek T., *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 1998.
- Hanausek T., *Zarys kryminalistycznej teorii wykrywania, cz. I Pojęcie i przedmiot wykrywania sprawców przestępstw*, Warszawa 1978.
- Horosiewicz K., *Współpraca z osobowymi źródłami informacji*, Warszawa 2015.
- Konieczny J., *Pierwsze informacje o przestępstwie*, [w:] J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*, Warszawa 2016.
- Ivanova E., *Kłęska Ziobry w sprawie podsłuchów*, „Gazeta Wyborcza” z 29 VI 2018 r.
- Kudła J., Kosmaty P., *Ryzyko w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych: aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Warszawa 2013.
- Kudła J., Kosmaty P., *Ryzyko w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych Policji. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Warszawa 2018.
- Kustra A., *Inwigilacja – podstawowe znaczenia*, [w:] P. Chrzczonowicz, V. Kwiatkowska-Darul, K. Skowroński (red.), *Spółczesne inwigilowane w państwie prawa*, Toruń 2003.
- Mądrzejowski W., *Kontrola operacyjna*, [w:] W. Mądrzejowski, S. Śnieżko, P. Majewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Warszawa 2017.
- Michniewicz G., Oczko S., *Wykrycie sprawcy i udowodnienie mu winy na podstawie zdjęcia z pułapki kryminalistycznej. Aspekty kryminalistyczne i operacyjno-rozpoznawcze*, „Problemy Kryminalistyczne” 1981, nr 151–152.
- Musiał F., *Osobowe źródła informacji...*, [w:] F. Musiał (red.), *Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, Kraków 2008.
- Najmoła D., *Wybrane źródła informacji o składnikach majątkowych*, [w:] S. Lelental, D. Potakowski (red.), *Pozbawienie sprawców korzyści uzyskanych w wyniku przestępstwa*, Szczytno 2004.
- Netczuk R., *Tajny współpracownik policji na tle prawnoporównawczym*, Katowice 2006.
- Niemczyk Z., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i możliwości wykorzystania ich rezultatów w postępowaniu karnym*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2013, z. 3 (9).
- Pacek B., *Osobowościowe uwarunkowania efektywności oficerów kontrwywiadu*, Warszawa 2013.
- Sprengel B., *Kompetencje policyjne instygatorów marszałkowskich*, [w:] P. Majer, M. Seroka (red.), *225 lat policji w Polsce. Geneza i ewolucja policji*, t. 1, Olsztyn 2017.
- Szumilo-Kulczycka D., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i ich relacje do procesu karnego*, Warszawa 2012.
- Szumski A., *Wykorzystanie taktyki i techniki kryminalistycznej w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych*, Wrocław 2010.

- Taracha A., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Lublin 2006.
- Wasilewski J., *Wykorzystanie materiałów operacyjnych uzyskanych od przedstawicieli MSW Ukrainy dotyczących handlu ludźmi w kierunku eksploatacji seksualnej na terenie Wielkopolski i przekształcenie ich w materiał procesowy*, [w:] J. Bryk, I. Malinowska (red.), *Walka z handlem ludźmi w aspekcie współpracy międzynarodowej. Polsko-ukraińska wymiana doświadczeń i umiejętności praktycznych*, Szczytno 2007.
- Widacki J., *Czego nie powiedział generał Kiszczak*, Warszawa 1992.
- Widacki J., *Kryminalistyka*, Warszawa 2008.
- Widacki J., Konieczny J., *Kryminalistyka*, Warszawa 1999.
- Zaborowski J., *Ustrój Milicji Obywatelskiej. Studium administracyjnoprawne*, Warszawa 1988.